

Alkemisten på Nyköpingshus

I samband med uppordning av arkeologiska material vid Sörmlands museums magasin, så kom turen till en samling små smältdeglar som enligt uppgift ska ha hittats samlade på ett ställe vid en utgrävning på Nyköpingshus. Samlingen med deglarna kommer sannolikt från det kemiska laboratorium på Nyköpingshus omnämnt som *Proberkammaren* i slutet av 1500-talet.

Bild 1: En samling smältdeglar funna utgrävning på Nyköpingshus.

Alkemin var sökandet efter *De vises sten*. Den kunde förvandla alla metaller till guld, skänka fullkomlig hälsa och förlängt liv. I centrum för alkemisternas intresse stod de sju metallerna, guld, silver, koppar, kvicksilver, tenn, bly och järn, som man ansåg levde och växte i jordens inre där de oädla sågs som defekt guld. I alkemilaboratorier försökte man återskapa denna process men i snabbare tempo. Metallerna stod enligt alkemin i förbindelse med solen, månen och de fem planeterna. Under medeltiden var alkemin praktiskt taget den enda naturforskning som förekom i Europa. Vid hoven anställdes alkemister för att tillverka guld. Men verksamheten inbjöd till rena bedrägerier, som skadade alkemins rykte. Under 1500-talet ägde en viss intresseförskjutning mot framställning av läkemedel, metallurgiska processer och glastillverkning, snarare än att göra guld. I Sverige inföll alkemins höjdpunkt mellan slutet av 1500-talet och fram till slutet av 1700-talet, då den ersattes av modernare kemi.

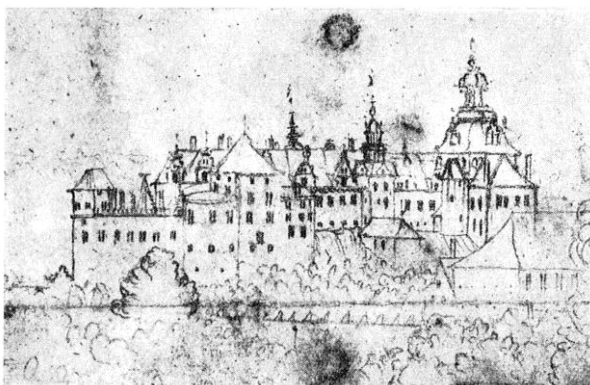

Bild 2, till vänster: Dahlbergs originalteckning av Nyköpingshus före branden 1665. Notera den lilla byggnaden framför Änglatornet i norra vällen, vilken bör vara Hertig Karls proberkammare.

Bild 3 till höger: Hertig Karls proberkammare finns inte kvar idag, men bör ha stått på samma plats som träöverbyggnaden på vällen i bildens mitt.

I norra vällen nedanför Änglatornet finns ännu vissa grundrester efter ett tillbygge, vilket också syns på uppmättningsplanerna av slottets mellanvåning efter 1665 års brand samt på Dahlbergs teckning från nordost vid tiden före branden. I byggnaden ska hertigens *Proberkammare* varit inrymd. Det vill säga ett kemiskt och alkemiskt laboratorium. Placeringen i norra vällen utanför Änglatornet berodde både på eldfaran som hanteringen medförde och den hemlighetsfullhet som denna verksamhet medförde. I Södermanlands landskapshandlingar för åren 1593-1594 omtalas inköp av spik, skorstensjärn, murankare samt att murstänger inlades under

proberugnen. Kammaren försågs med panel, tak samt dörr och fönsterbeslag. Ett skåp med skjutlåda levererades, stenarbeten utfördes samt målning och inläggning av så kallat *Astrakgolv*. En golvbeläggning bestående av tjocka glaserade keramikplattor lagda i ett speciellt mönster, som påträffats på flera platser i slottet.

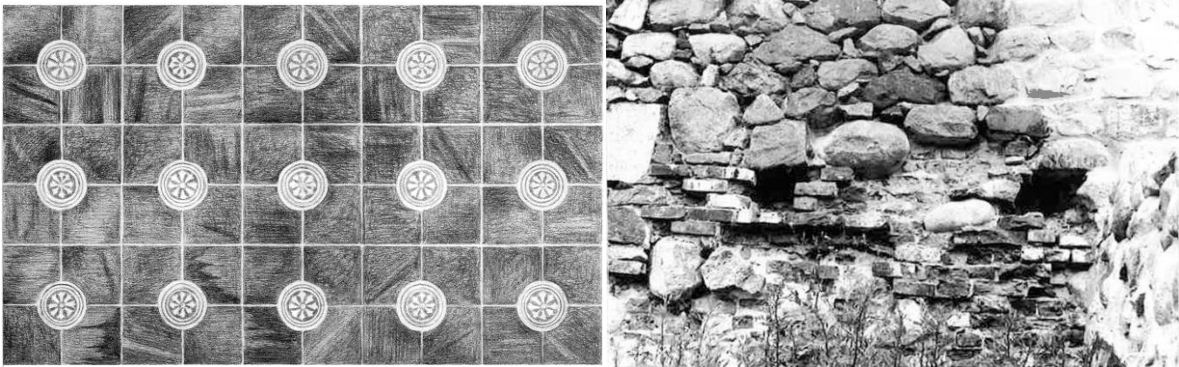

Bild 4 till vänster: Från år 1594 finns uppgift om att ett så kallat Astrakgolv, av tjocka glaserade keramikplattor, lades in i proberkammaren.

Bild 5 till höger: Bjälkhålen på utsidan av Änglatornets norra mur kan vara en rest efter proberkammarens tak. Bilden är tagen före restaureringen 1971-1973.

En proberkammare nämns redan år 1587, men placeringen är okänd. Eventuellt har den legat på samma plats som den senare, vilket skulle betyda att de nämnda arbetena på 1590-talet inneburit en grundligare ombyggnad och reparation. Proberkammaren låg över förbindelsegången som ledde genom norra vällen på den norra sidan av Änglatornet. De två bjälkhålen i Änglatornets norra yttermur kan ha hört till dess tak men själva byggnaden är helt försvunnet. Vem kemisten var eller beskrivningar om verksamheten i laboratoriet är inte känt, men det kan förutom experiment med metaller ha haft kopplingar till Hertig Karls glastillverkning.